

«Малі літописи»¹ – джерело відкриття національної єдності України XVI–XVIII століть

Микола Корпанюк, *Слово. Хрест. Шабля. Українське монастирсько-церковне, світське крайове літописання XVI–XVIII ст., компіляції козацького літописання XVIII ст. як історико-літературне явище*. Київ 2005, «Смолоскип», 904 с.

Українська медієвістика і сьогодні відчуває гостру потребу в студіюванні літописних джерел XVI–XVIII ст.ст. особливо тих, які умовно названі «малими літописами». Окрім славнозвісних і досліджених літописів Самовидця, Г. Граб'янки, С. Величка, а також *Історії Русів*, Густинського літопису, *Хроніки* Ф. Софоновича, *Синописа* та інших, цей час ознаменований появою численних невеличких літописних записок, діаріюшів, реєстрів, хронік, листів і т. д., які, на жаль, довгий час були поза увагою української літературознавчої науки. Попередні століття дали, перш за все, чудовий історичний ґрунт, тому сьогодні віднайдений і збережений матеріал – цінне джерело пізнання української історії, особливостей націотворення, світогляду XVI–XVIII ст.ст. Знані дослідники давньої літератури (М. Возняк, С. Єфремов, Д. Чижевський, В. Крекотень, О. Мишанич) неодноразово підкреслювали необхідність і важливість вивчення цього питання для української історії, літератури й культури, в результаті чого постали історіографічні розвідки про окремі пам'ятки (К. Заклинського, О. Маркевича, В. Іконникова, Д. Багалія, М. Горбаня, А. Єршова, М. Петровського, М. та О. Грушевського, І. Шпитковського, А. Крижанівського, М. Марченка, О. Оглоблина, Р. Дмитрієвої, І. Крип'якевича, Н. Полонської-Василенко, М. Литвиненко, О. Бевза, Я. Дзири, Ю. Мисика, О. Апанович та ін.), проте ґрунтовні всеохоплюючі розвідки чекали на свій час. Зараз ми вже маємо нагоду пишатися двотомною *Музою роксоланською* Валерія Шевчука², яка відкрила вітчизняній громадськості знані й незнані тексти давньоукраїнських пам'яток XVI–XVIII ст.ст. (а фактично охопила майже всю історію літератури давнини) та запропонувала цінний науковий літературознавчий та історичний коментар.

¹ Термін Валерія Шевчука (В. Шевчук, *Малі українські літописи, хроніки та діаріюші* [в:] «Київська старовина» 1993, № 6, с. 17).

² В. Шевчук, *Муза роксоланська: Українська література XVI–XVIII століть*: У 2 кн. (Кн. 1: *Ренесанс. Раннє бароко*, Київ 2004, 400 с.; Кн. 2: *Розвинене бароко. Пізнє бароко*, Київ 2005, 728 с.) Про це видання див. рецензію В. Соболю у виданні: *Studia wschodnioslowiańskie*, t. 5, Białystok 2005, s. 330–335.

Монографія Миколи Корпанюка *Слово. Хрест. Шабля. Українське монастирсько-церковне, світське крайове літописання XVI–XVIII ст., компіляції козацького літописання XVIII ст. як історико-літературне явище* – перше наукове літературознавче дослідження українського монастирсько-церковного, світського крайового літописання XVI–XVIII ст.ст., компіляцій козацького літописання XVIII ст. Автор дослідження – відомий український медієвіст – тривалий час працював в цій царині (йдучи до цієї праці через численні статті та монографії, наприклад, *Історія українського письменства X–XVIII ст.* (1991), *Крайове монастирсько-церковне літописання XVI–XVIII сторіч як історико-літературне явище* (1997)). Вражає масштабність дослідження, адже М. Корпанюк залучає до свого аналізу велику кількість пам'яток (наведемо точно: 38 монастирсько-церковних літописів, 46 світських крайових літописів, п'ятнадцять козацьких компіляцій). Така їх кількість зумовлена бурхливими історичними реаліями: національно-визвольною війною, козацькими повстаннями, релігійною боротьбою і т. ін. Перед читачем – свідчення багаторічної копіткої праці автора над різноманітними відомими й невідомими історико-літературними джерелами, студіювання яких

покликане не тільки заповнити ще одну лауну в науці, але, перш за все, показати, що розірваний між різними державами наш народ впродовж XVI–XVIII ст.ст. жив спільним духовним і культурним життям, творив єдину літературу від Попраду до Дону, а через неї і церкву, сформувався не лише в єдину націю, але й зберігся від асиміляції попри всі внутрішні та зовнішні катаклізми. Мале і компілятивне літописання є чи не найвиразнішим свідченням духовної єдності нації; воно доводить, що між загальноукраїнським і місцевим літописанням були постійні взаємозв'язки, що з плином часу мінялася політична кон'юнктура, але прагнення національної єдності, завоювання державності, соціальної та національної свободи зумовлювали постійну актуальність жанру аж до середини XX ст.³

У вступі автор акцентує на чинниках, які зумовили появу монографії:

... вже давно назріла потреба наукового дослідження «малих», крайових світських і монастирсько-церковних літописів, які не тільки входили у «великі» козацькі, але мають власну естетичну цінність, є вагомим надбанням національного письменства, культури. Аналогічна потреба пов'язана і з козацькими компіляціями, авторськими та офіційними діаріюшами, щоденниками, що посідають вагоме місце як у розвитку історії, так і літератури України XVI–XVIII ст. [19].

Далі дослідник реалізує свій задум у трьох розділах. Перший – присвячений аналізу монастирсько-церковного літописання, другий – світським крайовим, родинним літописам, козацьким літописним компіляціям та

³ М. Корпанюк, *Слово. Хрест. Шабля. Українське монастирсько-церковне, світське крайове літописання XVI–XVIII ст., компіляції козацького літописання XVIII ст. як історико-літературне явище*, Київ 2005, с. 40 (далі подаємо в тексті тільки сторінку цього видання).

щоденникам, третій же розділ розкриває особливості стилю аналізованих пам'яток. Подібна композиція наштовхує на проведення паралелі з назвою монографії *Слово. Хрест. Шабля*. Ці образи-символи становлять основу світогляду тогочасних літописців та всієї епохи. Хрест – зброя духівництва, шабля – козацтва, слово – і тих, і інших у непереможному прагненні до боротьби за незалежність та єдність української держави. Тут слід звернутися до міркувань автора:

У сукупному вираженні основними героями творів національно-культурного та політичного життя XVI–XVIII ст. зображені козацтво і духівництво як носії й виразники всестанових прагнень і досягнень, сподівань і втрат на тернистому історичному шляху України. Тому *образи козака та ченця* є центральними, але, згідно класицистичної естетики та літописної традиції, персоніфіковані в образи *ієрарха* і *гетьмана* конкретного часу [842].

Автор обирає позитивний спосіб подання матеріалу свого дослідження: не за хронологічною появою пам'яток, а в тематико-проблемному зрізі. Пропонуючи певну тему чи проблему (від загальнонаціональних до побутових), дослідник віртуозно аналізує численну кількість «малих літописів» у цьому контексті. На особливу увагу заслуговують такі: *Діаріум* Афанасія Филиповича, *Діаріум* Дмитра Туптала, *Літопис Густинського монастиря*, *Крехівського монастиря*, *Сатанівського монастиря*, *Лаврівська хроніка*, *Коротка історія про Києво-Печерську Лавру*, *Літопис Мгарського монастиря*, *Підгорецького монастиря*, *Вінницького монастиря*, *Баркулабівський літопис*, *Керестурська хроніка*, *Межигірський літопис*, *Добромильський літопис*, *Літописці Йоасафа Кроковського*, *Варлаама Ясинського*, *Кам'янецька хроніка*, *Київський синопсис*, *Короткий літопис Малої Росії*, *Чернігівський літопис*, *Лизогубівський літопис* і багато інших. Незважаючи на жанрове розмаїття (літописні записки, «хронічки», приватні й офіційні діаріуші, щоденники, реєстрики, родинні хроніки, листи; дослідник акцентує на пошуковому характері жанрової термінології), на різноманітті авторів (із різних куточків України, різного стану), на полілінгвізмі (давня українська, польська, латинська, російська; до речі, дослідник демонструє професійний підхід у мовному питанні; приділяючи увагу мовному аспекту пам'яток, Микола Корпанюк подає цікаві лінгвістичні пояснення та уточнення), авторові вдається відобразити їх спільність у чітко окреслених темах, проблемах, стильових характеристиках. Поліпроблемність та політематичність представлених пам'яток зумовлена впливом різних світоглядів та стилів на літературу того часу. Синтез гуманістично-ренесансного, просвітницького, барокового, а також романтичного, сентиментального, реалістичного і навіть натуралістичного, створює благодатний ґрунт для багатогранного аналізу. Микола Корпанюк з гордістю зазначає про існування в українській літературній спадщині «потужного пласту національного літописного епосу»:

На основі всебічного аналізу ідейно-тематичного змісту, проблематики та поетики крайових світських і монастирських літописів, компіляцій бачимо, що світські компілятори, культивуючи героїко-патріотичну та господарську діяльність козацького стану, а монастирсько-церковні – духівництва, розвинули літописний козацький героїчний епос та літописний монастирський епос XVI–XVIII ст. [27].

Автор добре впорався з поставленим завданням: монографія аргументовано і масштабно демонструє всю силу «українського літописного епосу». Ця книжка обов'язково має стати гарним початком і підґрунтям для подальших студій і прочитань, тепер уже, можливо, більш камерних і глибоких.